

FIGYELŐ

ÁSNI, ÁSNI, ÁSNI

Rába György: *Kopogtatás a szemhatáron. Próza-versek*
Orpheusz, 1993. 88 oldal, 169 Ft

1

Ha úgy olvassuk ezt a fekete-fehér borítójú könyvet, mint életünk első és utolsó könyvét, akkor így összegezhethetjük első és utolsó tapasztalatunkat: ridegen vedlő, tulajdon állapotukat fölajzottan figyelő, lassan önmagukra hurkolódó és belső fegyverzetükre büszke szövegekkel szembesültünk, s a prózaversekben egymásra torlódó érzések (előérzetek és utóérzetek) láttán saját benső életünk is szinte megközelíthetetlené vált, nehézkes mozgást, fölbolygatott terheket érzékelünk, mintha megérkeztünk volna boldogságunk vagy boldogtalanságunk nullpontjára

Mimtha álomba merülnénk.

Éberálmban a könyv félelmetes gesztikulációi mögül egy ismeretlen ismerős toppan elének. Tudjuk, a barátunk ő, bizonyosak vagyunk benne, hogy ugyanazt a nyelvet beszéli, mint mi magunk, talán láttuk is már valahol a pesti utcák lomha rengetegében. Kabátja szorosan begombolva, kezét két gomborés közé rejti. Közelebb lépünk, kezelniük vele.

Most mimtha megütköznek, habozás nélkül elfordítja arcát. Szabadkozik, már indul is.

S amint sarkon fordul, kicsusszan keze a bélés alól.

Nem emberi kéz. Egy karvaly karmai

Hess!

Fölbredünk

2

Egy költő soha nem azt mondja, amit ki szeretne fejezni.

Rába György szárazon hömpölygő, sűrű

törlésekkel dolgozó szövegeinek sötét hátterében tüstént szembeötlik, hogy itt egy évtizedek történelmi-egyéni talajába hátrakapaszkodó tudat jeladásaival van dolgunk. Csaknem mindegyik darab rendkívül kiterjedt vertikális belső memóriakapacitással rendelkezik, s az álomtevékenység folyton valamilyen lehorgonyozásnak vagy kiméretlen visszazuhanásnak közvetítő anyagává válik. Gondoljunk például ezekre a sorokra: „Oroszlánsörénybe takaródtam évtizedeken át...”, „Két rövidnadrágos láb caplat az évtizedek görgetegében...”, „Álmomban tizenhat lábam volt. Az ocsúdónak csak egy pár maradt belőlük. De ez az egy pár, ez nevet. Évtizedeken át...”, „Évtizedek óta írom a könyvet...”

Költészetének tehát egyik fontos törekvése annak a személyes, huzamos ideig idegen tapasztalati minták alá gyűrődő, láthatatlan architektúrának a visszanyerése, amely az emberi lét érvényes alakját ebben a korban ezernyi tartózkodás és kétértelműség falazata mögé szorította. Úgy gondolom, hogy itt egy valaha szinte reménytelenül megszakadt emberi kontinuitás megújulásának vagyunk tanúi: mintha egy pontos életű ember egy kései, méltányos belátással végrehajtott leltárban hirtelen többre taksálná a világ dolgait, s – noha egyre több dolog válik gyanússá tapasztalatának fényében – mégiscsak képes együtt tekinteni mélységet és magasságot, véget és kezdetet. Természetesen nem könnyű fölfedezni a nyers igék, szapora fosztóképzők, kifeslett jelzők és ellenütemű mondatok bozótosában azt a parányi, fojtott reménységet, ami Rába György művészetének rejtett forrása. Szövegeinek zaklatott cirkulálása, többször tudatosan megsonkitott alaprajza, nem közvetlenül hozzáférhető jószágartalécai csaknem felismerhetetlené teszik ezt a makacsul elvermelt bázisüzenetet, noha a recenzensnek komoly meggyőződése, hogy a versek hierarchikus közlésrendjében mindig érdeemes éppen ezt az ösztönzést megkeresni.

Egyetlen példát.

A BUTA HARKÁLY című prózavers a mindig

a fundamentumban folytatott, kétség nélküli természeti összefüggésbe ágyazott állati tevékenység és a bensőleg folyton felkészületlen, kínos provizóriumokra utalt s pótlékokkal kielégülő emberi létezés ellentéteinek a fölrajzolásával – a remény elleni remény elve szerint – mégis egy olyan virtuális harmónia felé billenti a szöveget, amely a vers közvetlen hírláncaiban nincs jelen. S éppen ez az egyedien meghökentő a Rába-szöveg szellemi struktúrájában: a lövedékszerű energiával modellált külső szövegfelület és a legmélyebb mondatrekeszekbe eldugott emberi-költői program.

A vers ugyan a harkály és az ember létéről beszél, de valójában az emberi számkivettség, nehezen viselt világi ideiglenesség és korlátozott benső üdvösség egyszeri monumentuma. (A verset egyszer, alkalmasint, érdemes lesz összevetni Ted Hughes THRESHES, azaz RIGÓK című költeményével.)

3

A háború

Ennek a költészetnek legfőbb élményháttere, nyersanyaga, szoros lélekfoglalata és bölcséleti paradigmája A háború mint történelmi esemény és történelmen túli, transzcendens ítélet Rába mindegyik szövegében jelen van: hol pusztán ridegélmény, hol háttérreteg, hol viszonyítási pont, hol mellékidő, hol léptékváltás, hol a maradék emberi élet láthatatlanul pusztító sötétárama („*Megöregedett bennem a háború, megikrásodott a félelem...*”, JÓKEDVŰ GYÁSZHUSZÁROK). Olyan tapasztalat ez, amelynek birtokában minden, ami emberi vagy embernek elérhető, világi gátlásoktól független lehetne, eleve gyanússá és kiegyensúlyozatlanná válik, kifordul lassan eltervelt rendeltetéséből, s a líra alanya talán így fejezhetné ki emlékezetesen: minden, ami emberi, távol áll tőlem. Ebben a viszonyítási rendszerben, amely éppen az öröklés pillanatában szembesült a világfelfordulással, kimozdult, véglegesen kizökkent helyéből a humanisztikusnak vélt emberi és természeti környezet origópontja, nem valódivá, fölismerhetetlenné és hamissá változott, s az az egyén, aki nem pusztán eszméinek házát, hanem eszméinek tégláit is ártatlansággal igyekezett megalapozni, a tökéletes és visszavon-

hatatlan elutasítást avatta gondolkodásának központi elemévé. A gyökeresen megcáfolt, áttekinthetetlen embertelenséggel betemett, statikussá sajtolt egzisztencia tulajdon tisztítóüzévé avatta a pokolnak bélyegzett világot, s elgondolható, hogy privát tisztaságának és töredék boldogságának keretében megteremtette magának azt a külvilággal szinte közölhetetlen evidenciateret, amelyben életét és művészetét meggyanúsíthatatlanul berendezhette. Ebből az alapállásból érthető a Rába-szövegek „*közlésre üelt némasága*”.

4

Igen, közlés, némaság.

Nyelvkezelésében és látásmódjában van egy bizonyos feltételes, befejezetlen, átadhatatlan harmónia, megszakított azonosulás, eleve tudomásul vett magárahagyottság. Minthogy szemlélete nem tárgyias, nem fokról fokra haladó, hanem átölelő és – mondhatni – kimeletlenül szinoptikus, mindig ajánlatos figyelni a szövegben azokra a nem titkosított, óvatosan kifésülhető közléscsoportokra, amelyeket a Rába-vers „keresőhelyeinek” neveznek. Ugyanis annak ellenére, hogy a szövegek törzsanyagát az „éberálm-éjszakai álm” kompozíciós fikciójából származtatott, fürgé vágásokkal föl vitt mondatok alkotják, majdnem mindegyik prózavers nyújt elegendő tájékozódási pontot a mű mögött rejlő belátásokra. Hit és a hit támasztékai – kétféle anyagból áll a szöveg Zömét nem színéről, hanem a fonákján érdemes megközelíteni.

Lépjünk közelebb pár pillanatra, s ne túl közel, az egyik darabhoz.

VENDÉGBÖRÖK. Rába nagy témája: idegenség, menekülés, identifikációhiány, per sze a háború rettenetes kulisszái között.

Ami itt is, másutt is egyaránt szembeötlik: a súlyos, archaikus, ikonszerű hatást árasztó múlt idő. Mintha a történetet kőbe vésné, visszautalná valamely egyéni paleolitikumba. Olvasd csak jelen időben! Akkor közvetlen, érthetően drámai és közelmúlt. Így csaknem őszövetségien mitikus, történelmet átívelő, vízőnkori.

Aztán a szóanyaga: Rába a magyar költészet legteljesebb költője. Egész kis szótárat lehetne összeállítani a hideg, csapadék stb.

képzetköréből kölcsönzött szavaiból. Itt: *szélben, pirkadati számláláskor leoldják szíjáról a fagykutyát, eső csupálja szirmaimat, nyirkosság mállasztja, csupasz irhámban didergek*. Másutt: *tocsogók, zuhog, havazik, horhosok fagydöngölte hava, tőpontyok nyálkás hava* stb. Jellemző továbbá az emberi kiszolgáltatottságnak ruhadarabokkal, vetkőztetéssel, fekvő helyzettel stb. való ábrázolása, tehát nem valamely burkolt fogalmi síkon vagy lelki hatásmechanizmusainak emlegetésével, hanem a valódi látványoknak, a tényleges történelemnek fölrajzolása révén. „*Ki vacogna már egy szál gatyában álló rohamcsapattól?*” (ERDŐ MELLETT NEM JÓ LAKNI.) „*A hó fedőfehér. Ellakarja a vidék lerongyolódott, kisebesedett testét. A sovány föld dudorait, horpaszait ráncolódo lepedő egyengeti el*” (CSAVARGÓSZERENÁD).

Ennek a prózaversnek „keresőhelye”, semmi kétség, az utolsó bekezdés

Erről a pontról tekintve végérvényesen áttekinthetetlen és azonosíthatatlan a világ: noha kézzelfogható, színes anyagokból áll, eltakarja a mellékes jelentések maximuma, s noha eredetiségünk komplex alakjában mutatkoznánk neki, soha nem juthatunk megnyugtató megegyezésre vele. Van egy alig alig lefordítható német kifejezés, *Weigerung*: kivülrálás, vonakodás, önmagunk megtagadása mástól. S van egy másik, ugyancsak bajosan lefordítható, *Auseinandersetzung*: vita, szembesülés, ellenkezés közben lejátszódó azonosulás. *Wir haben uns mit etwas auseinandergesetzt*: foglalkoztunk valamivel, megtárgyaltunk, tüzetesen taglaltunk valamit. Azonban ebben a második szóban meghúzódik egy másik, nem első pillantásra érzékelhető jelentésárnyalat is: szétszedtük, kitértük magunkat, a nyitottság örve alatt foglalkoztunk valamivel (ennek a jelentésnek nyomait sejtjük a magyar taglalni igében is). Nos, Rábának a létezéssel (egy kitartóan önmagára vonatkoztatott létezéssel) folytatott párbeszédében ennek a kettős magatartásnak állandó mérlegbillegését tapasztaljuk: igen, ez az, itt vagyok én, itt vagyok magam birtoka, ebben a sértetlen minőségben kívánok a ti tulajdonotok lenni. De persze nincs úgy, semmi sincsen úgy, mint ahogy tűnik. Abban a valóságban, amely az azonosítás kísértéseivel közelít az – imént emlegetett –

„gyökeresen megcáfolt” egyedhez, rögtön a hátrafordulás, saját történelmében való ásás, ásás, ásás és megtartóztatás parancsolatának démonjai jelennek meg, s a szemlátomást dinamikus *Auseinandersetzung* paravánja mögül egy láthatatlanul statikus *Weigerung* sötét alakjai óvakodnak elő. Úgy gondolom, hogy Rába művészetének fontos vonásai ezzel a centrális, kagylószerűen egyszerre megnyitkozó s önmagába záródó szellemi alkattal s haránt araszoló lelki mozgással indokolhatók.

5

Keresőhelyeknek nevezem a műnek azokat a pontjait, amelyeken – a fokozott azonosulás érdekében – hosszasan és fegyelmезetten kell gondolkodni.

6

Hadd említsek meg egy érdekes dolgot. Ezzel zárom.

Minden alagút véget ér egyszer: a hideg sötétben haladó Rába-szövegnek van egy olyan tulajdonsága, amely végső soron... ha nem is derűvel, de mégiscsak egy csöppnyi reménnyel bocsátja el az olvasót. Idézek négy zárómondatot. Az első váratlanul kerekedő klasszikus üteme miatt emlékezetes:

„*Igy járnak a zenét vedelő zugivók. Kinek a lassú, kinek a // gyors a csősze, hogy aztán kapkodhassa a sarkát.*” (ÖSSZTÁNC)

Mindenki hallja, gondolom, hat láb sorakozását. Íme, a sorvezető:

„*Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék...*”

A másik három így hangzik:

„*Nap minden, ami letekintránk.*”
(A TIZENHARMADIK)

„*Pedig meglehet, igazat mondok.*”
(ALAKOSKODÁS)

„*Én tudom, sorsom túléli az erdei dalosok halálát.*”
(RIGÓSORBAN)

Így, más rendbe fűzve, amint behajtuk a könyvet, ezt szűrjük le magunknak:

Mindenki maradjon hű a sorsához, ahhoz a mérhetetlen univerzumhoz, amely minden kicsinyt képessé tesz az igazság kimondására.

Sőt még az is megőrizheti az igazságot, akit egy beláthatatlan rendelés megsemmisítéssel fenyeget.

Ahogy az a föniciai tengerész mondta utolsó imájában, a pusztulás előtt:

„*Alsom most, nemsókára megint evezek.*”

Vagy az a másik, még megrendítőbb szóval:

„*Istenek, ne úgy ítéljétek meg, mint egy istent, Hanem úgy, mint egy férfit, Aki elpusztított a tenger.*”

Báthori Csaba

AZ ESZMÉNYI SZOBA

Lengyel Péter és Merényi Endre: *Búcsú két szólamban*
Városháza, 1993. 60 oldal, 300 Ft

Tehát: BÚCSÚ.

De melyik? – *Búcsú*¹ (fn. Templom vagy egyházközség védőszentjének vagy a templom fölszentelésének emlékünnepe. Az ezzel kapcsolatos szórakozás, mulatság.)

És mitől? – *Búcsú*² (fn. Eltávozáskor szokásos köszönés. Elválás, búcsúzás.)

*

Lengyel Péter egyetlen szerzteindázó elbeszélést ír egész életében – ennek részleteit, éppen elkészült szeleteit publikálja köteteiben. Egy tágabb értelemben természetesen minden író ezt teszi, az ő prózájában azonban talán könnyebben tetten érhető az egyetlen mű létrehozását célzó törekvés. Könnyebben – mondom –, holott nem könnyebben, csupán látványosabban, pontosabban: láthatóan. Láthatóan a szó szoros, fizikai értelmében. A CSERÉPTÖRÉS (1978) megjelenése óta legtöbb kötetének címlapján, illetve belső borítóján Merényi Endre fekete-fehér felvételei látha-

tók. E szikár fotók azonosító jelként merednek a műveit forgatók szemébe. Merényi Endre, az író apja, amúgy is ismerőse az életműben valamelyest is jártas olvasónak, hiszen kimondva-kimondatlanul jelen van a kötetek lapjain, ihlet, irányít, kerestetik és nem talál-tatik, hiánya felkiáltójel, nyomai (a fotók, köztük az ónarcképek, melyek egyike a MACSKAKÓ [1988] címlapjára került) némán is beszédesek. Merényi Endréről egyebek közt ezt tudjuk meg a HOLNAPELŐTT (1990) című *nem-regény* CURRICULUM-fejezetéből: „*Apám 1943-ban orosz hadifogságban meghalt, nem ismerem, nem emlékszem rá. Mérnök volt és fényképezett. Semmim nem maradt belőle, csak a felvételei. Ezekkel tanított azután látni, mintha úthon volna, mintha nem dobták volna tömegsírba a csontlá fagyott testét hatszázadmagával egy áprilisi reggelen.*” Majd valamivel később: „*Eszményi szobámban apám képei volnának a falon az ötven évvel ezelőtti városról.*”

Íme elkészült az „eszményi szoba”. A fényképalbumot formázó, szép kötet lehetne akár katalógus is: egy korábban kevésbé ismert fényképész posztumusz életmű-kiállításának katalógusa, melyhez az avatott kézzel készített címlistán kívül mellékelik a fotók ihlette prózaművet is. Mondom: lehetne akár így is. De nem így van.

A BÚCSÚ két szólamban gondosan kettéosztott lapjain fölül a fél évszázaddal ezelőtt tömegsírba temetett apa szólama látható, míg alatta az apát azóta kereső sz ezáltal lassanként mítizáló fiú szólama olvasható. A karcsú kötet mégsem közös alkotás. Vélhetőleg erre utal a minden árnyalatra ügyelő író apró distinkciója, hiszen a két név a címlapon nem kötőjellel kapcsolódik egymáshoz, amiként a közös munkáknál szokásos, a kötet szerzői Lengyel Péter és Merényi Endre. És felbukkan a kötet lapjain egy harmadik családtag is. Neve nem hangzik el. Ő a címzett, az egyes szám második személyű megszólított, akinek az elbeszélő alkalmanként elmagyarázza az elmagyarázandót, zárójelk közé szorított rövid intelmek, afféle szövegekzi jegyzetek formájában: „*A napokban elrendelték a keresetszerű kéjelgés megszüntetését. (Várj, mindjárt kiderül, hogy jön ez ide.) A rendelet aláírta Kádár János belügyminiszter s. k. A Bérkocsis utcai, a Szövetség utcai, a Conti utcai és a Vig utcai bordélyokban (neked Tolnai Lajos és Pogány József utca) és a*